

ПРОБЛЕМИ ТА СУДЖЕННЯ

УДК 343.163:343.195

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2022.8>

М. Косюта,

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України,

професор кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО УЧАСТЬ ПРОКУРОРА У ВІДБОРІ ПЕРСОНАЛЬНОГО СКЛАДУ СУДУ ПРИСЯЖНИХ

Постановка проблеми. В Україні суд присяжних запроваджений відносно недавно і тут важливо з нашої толчки зору досліджувати участь у формуванні такого суду учасниками процесу, зокрема ролью в ньому прокурора.

Метою статті є дослідження основ участі прокурора у відборі персонального складу суду присяжних.

Стан дослідження теми. Проблемами правового регулювання організації та діяльності судової системи України в тій чи іншій мірі займалися вчені: Ківалов С.В., Долежан В.В., Марочкін І.Є., Полянський Ю.Є. та інші. Отже, дослідження правових основ, завдань та принципів діяльності суду присяжних дає можливість глибше вивчити цю проблему та вдосконалювати законодавство.

Викладення основного матеріалу. Організаційно-правові засади діяльності суду присяжних передбачено Законом України «Про судоустрій і статус суддів», зокрема визначено загальні положення порядку складання списків присяжних, вимоги до присяжного, передбачено підстави та порядок увільнення від виконання обов'язків, порядок залучення до виконання обов'язків у суді, гарантії прав присяжних (ст. 63-68). Проце-

суальну складову діяльності присяжних визначено в параграфі першому глави 3 КПК України.

В Україні суд присяжних діє лише в місцевому загальному суді першої інстанції.

Відповідно до ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» присяжним є громадянин, який у випадках, визначених процесуальним законом, вирішує справи у складі суду спільно із суддею (суддями), забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя. Під час розгляду і вирішення справ *присяжні користуються повноваженнями судді.*

За приписами ч. 3 ст. 31 КПК України кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – *судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних.*

Прокурорам слід пам'ятати, що кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд.

Підвищені вимоги до складу суду передбачені при здійсненні кримінального провадження стосовно службових осіб, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», та осіб, посади яких належать до першої категорії посад державних службовців.

Згідно ст. 31 КПК України стосовно зазначених осіб кримінальне провадження щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, за клопотанням обвинуваченого здійснюється судом присяжних у складі двох професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, та трьох присяжних.

Кримінальне провадження судом присяжних здійснюється відповідно до загальних правил КПК України з певними особливостями.

Присяжні під час провадження виступають як судді, і всі питання, пов'язані із судовим розглядом, професійні судді та присяжні вирішують спільно, а саме: ставлять запитання учасникам процесу, беруть участь у дослідженні доказів, голосуванні, прийнятті рішень.

Винятком із цього правила є ***питання, пов'язані з продовженням тримання під вартою до закінчення двомісячного терміну*** з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Рішення з цих питань приймаються виключно головуючим – суддею (ст. 331 КПК України).

За приписами ч. 1 ст. 384 КПК прокурор, суд зобов'язані роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних.

Роз'яснення прокурора складається в письмовій формі та додається до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду.

Отже, роз'яснення права на суд присяжних має оголошуватися прокурором обвинуваченому під розписку вже після складання обвинувального акта і одночасно з іншими додатками, визначеними ч. 4 ст. 291 КПК, та самим обвинувальним актом скеровуватися до суду.

Оскільки в кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів (у тому числі за які передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі) участь захисника є обов'язковою (ст. 52 КПК), відповідне роз'яснення прокурора про суд присяжних має оголошуватися обвинуваченому в присутності його захисника та затверджуватися підписом останнього.

Невиконання зазначених вимог прокурором може бути підставою для повернення судом першої інстанції обвинувального акта.

Інформування підозрюваного про можливість розгляду кримінального провадження щодо нього судом присяжних ще до початку судового провадження дозволить йому підготуватися до реалізації такого права і його рішення буде обдуманим та обґрунтованим. Лише в такому разі засади кримінального провадження будуть дотримані, а судовий розгляд буде справедливим.

Відсутність у ст. 291 КПК положення про долучення до обвинувального акта письмового роз'яснення обвинуваченому про право на суд присяжних не є підставою для невиконання прокурором його процесуальних функцій із забезпечення підозрюваному (обвинуваченому) його прав, до яких належить і право на суд присяжних.

Прокурору необхідно врахувати, що ***обвинувачений також має право***

заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних під час підготовчого судового засідання (ч. 2 ст. 384 КПК).

Формування суду присяжних відбувається вже після призначення судового розгляду по суті висунутого обвинувачення (ст. 387 КПК).

Отже, підготовче судове засідання в цих провадженнях здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, як це передбачено ч. 3 ст. 31 КПК, визначених автоматизованою системою документообігу суду відповідно до статті 35 КПК. Підготовче засідання відбувається в загальному порядку згідно зі статтями 314-317 КПК за участю прокурора, обвинуваченого, захисника потерпілого, його представника та законного представника, інших учасників судового провадження, визначених п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК, з урахуванням правил судового розгляду.

Успішне функціонування суду присяжних передусім залежить від механізму відбору осіб для формування складу присяжних.

З метою забезпечення формування якісного складу присяжних у суді прокурори мають приділяти увагу складу кандидатів у присяжні ще на першому етапі – під час відбору кандидатів і складання списків, які формуються один раз на два роки і переглядаються в разі необхідності за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України.

Вимоги до присяжного передбачено ч. 1 ст. 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Так, **присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду.**

До списків присяжних **не включаються** громадяни:

1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;

2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного;

3) які мають не зняту чи не погашену судимість;

4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, адвокати, нотаріуси;

5) громадяни, які досягають шістдесяти п'яти років;

6) особи, які не володіють державною мовою.

Оскільки список присяжних формується на підставі єдиного Державного реєстру виборців, що ведеться з метою державного обліку громадян України, які мають право голосу відповідно до ст. 70 Конституції України, то необхідності перевіряти особу на предмет її недієздатності немає.

За Конституцією України недієздатні громадяни права голосу не мають, тому вони не можуть бути включені до реєстру виборців. Для з'ясування питання, чи є особа обмежено дієздатною, відповідна рада, яка формує списки присяжних, може звернутися із запитом до органу опіки і піклування за місцем проживання особи.

Відсутність хронічних психічних чи інших захворювань, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного, підтверджується медичними довідками та сертифікатами, виданими у відповідному порядку (Порядок проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів і переліку медичних психіатричних протипоказань щодо виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби), що можуть становити безпосередню небезпеку для особи, яка провадить цю діяльність, або оточуючих, затверджені

ний постановою КМУ від 27.09.2000 № 1465, Інструкція про проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів, затверджена наказом МОЗ від 17.01.2002 № 12, Положення про сертифікат про проходження профілактичного наркологічного огляду, затверджене наказом МОЗ від 28.11.1997 № 339, Інструкція про профілактичний наркологічний огляд та його обов'язкові обсяги, затверджена наказом МОЗ від 28.11.1997 № 339).

Відсутність судимості, яка не знята та не погашена, підтверджується довідкою про результати спеціальної перевірки відомостей щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності, наявності судимості, її зняття, погашення, про застосування до кандидата адміністративного стягнення за корупційні правопорушення, яка видається уповноваженими органами МВС. (Указ Президента України від 25.01.2012 № 33/2012 «Про Порядок організації проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування», доручення МВС від 22.06.2012 № 9732 «Про організацію роботи щодо проведення спецперевірок»).

Народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, адвокати, нотаріуси не можуть бути включені до списку присяжних, оскільки присяжними мають бути люди, які професійно не займаються юриспруденцією.

Щодо державних службовців, то їхня участь у судовому розгляді як присяжних може перешкодити виконанню ними їхніх владно-розпорядчих обов'язків і створити труднощі в роботі відповідних державних органів. Саме тому до числа осіб, яким

у зв'язку з професією заборонено бути присяжним, необхідно віднести і посадових осіб місцевого самоврядування. Їхні права та обов'язки багато в чому перекликаються з повноваженнями державних службовців, окремі пільги та гарантії державних службовців поширюються й на посадових осіб місцевого самоврядування (Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування»).

Заборона на участь у суді присяжних не поширюється на тих осіб, які припинили свою професійну діяльність, що унеможлиблювала їх участь у здійсненні правосуддя народом. Навіть якщо такі особи працювали суддями чи прокурорами, зазначений Закон не встановлює обмежень для включення їх до списку присяжних за умови, що на момент формування списку особи припинили свою професійну діяльність.

Досягнення громадянином шістьдесяти п'яти років підтверджується паспортом або свідоцтвом про народження.

Крім того, не може виконувати обов'язків присяжного особа, яка не володіє мовою судочинства. Згідно з принципом безпосередності (ст. 23 КПК), внутрішнє переконання особи має формуватися в результаті безпосереднього сприйняття всього, що відбувається під час судового розгляду. Факт володіння державною мовою підтверджується особистою заявою про згоду бути присяжним.

Відповідно до ч. 1 ст. 387 КПК **відбір присяжних здійснюється після відкриття судового засідання.**

Головуючий повідомляє присяжним, яке провадження підлягає розгляду, роз'яснює їм права та обов'язки, а також умови їх участі в судовому розгляді. При цьому кожен із присяжних має право заявити про неможливість його участі в судовому розгляді, вказавши на причину цього, та заявити собі самовідвід.

Для з'ясування обставин, що можуть перешкодити участі при-

сяжного в судовому розгляді, *прокурор, потерпілий, обвинувачений з дозволу головуючого можуть ставити присяжним відповідні запитання* (ч. 3 ст. 387 КПК).

Прокурорам важливо пам'ятати, що запитання мають бути сформульовані в простих і зрозумілих людям різного інтелектуального рівня виразах. Слід передбачити таку форму звернення до присяжних, щоб кожен з них сприймав питання як таке, що задається йому особисто.

Також питання мають передбачати єдину однозначну відповідь – ствердну або заперечну. Не можна ставити запитання складні, заплутані й такі, що допускають неоднозначні відповіді на них.

Крім того, *запитання не повинні формувати упереджене ставлення присяжних до обвинуваченого*, а також передчасно розкривати обставини провадження.

У будь-якому випадку доцільно ставити лише такі запитання, відповіді на які дозволяють усунути тих кандидатів, що не відповідають вимогам закону, а також *є потенційно необ'єктивними*.

Прокурорам слід урахувувати, що особливу важливість має *різнорідність складу присяжних*. У соціально-психологічній літературі наголошується, що групи з неоднорідним складом, із значними індивідуально-психологічними відмінностями учасників набагато кращі, ніж однорідні.

Різнорідний склад групи сприяє активізації колективного мислення. Завдяки відмінностям у досвіді, у поглядах, здібностях, сприйнятті присяжні з різних боків підходять до вирішення завдань. У результаті збільшується число ідей, варіантів рішення і, як наслідок, зростає вірогідність ефективного виконання поставленого завдання.

Формуванню якісного складу присяжних у суді сприятиме реалізація прокурором своїх повноважень, таких

як *право заявити відвід* кожному з присяжних відповідно до ст. 75 КПК України.

Слід зазначити, що у випадку заявлення відводу присяжному з підстав, передбачених п.п. 3, 4 ч. 1 ст. 75 КПК, *прокурор має обґрунтувати, чому присяжний, члени його сім'ї чи близькі родичі заінтересовані* в результатах кримінального провадження.

Висновки. Таким чином з аналізу діючого законодавства видно, що активна участь прокурора у формуванні якісного складу суду присяжних є запорукою об'єктивного вирішення кримінальної справи та призначення справедливого покарання.

У статті досліджуються питання участі прокурора у відборі персонального складу суду присяжних. Автор зазначає, що суд присяжних діє лише в місцевому загальному суді першої інстанції. Так за приписами КПК України в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних.

Виділено, що присяжні під час провадження виступають як судді, і всі питання, пов'язані із судовим розглядом, професійні судді та присяжні вирішують спільно, а саме: ставлять запитання учасникам процесу, беруть участь у дослідженні доказів, голосуванні, прийнятті рішень, визначено виняткові обставини цієї процесуальної дії.

Досліджено особливості роз'яснення прокурором обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, можливість та порядок розгляду кримінального провадження стосовно нього судом

присяжних. Визначено підстави для повернення судом першої інстанції обвинувального акта.

Розглянуто процедуру відбору складу суду присяжних та підстави для відмови кандидату, а також умови відводу присяжних. Так, прокурор зобов'язаний зазначити об'єктивні причини, чому присяжний, члени його сім'ї чи близькі родичи заінтересовані в результатах кримінального провадження.

Автор у дослідженні дійшов висновку, що виходячи з аналізу діючого законодавства видно, що активна участь прокурора у формуванні якісного складу суду присяжних є запорукою об'єктивного вирішення кримінальної справи та призначення справедливого покарання.

Ключові слова: суд присяжних, відбір присяжних, прокурор, довічне позбавлення волі, потерпілий, обвинувачений, справедливий суд.

Kosyuta M. General provisions on the participation of the prosecutor in the selection of personnel for the jury court

The article examines the issue of the prosecutor's participation in the selection of the personal composition of the jury. The author notes that the jury trial is valid only in the local general court of first instance. Thus, according to the provisions of the Criminal Code of Ukraine, in the court of first instance, crimes punishable by life imprisonment are carried out collegially by a court consisting of three professional judges, and at the request of the accused – by a jury

court consisting of two professional judges and three jurors.

It is highlighted that jurors act as judges during the proceedings, and all issues related to the trial are decided jointly by professional judges and jurors, namely: ask questions to participants in the process, participate in the examination of evidence, voting, decision-making, exceptional the circumstances of this procedural action.

The features of the prosecutor's explanation to the person accused of committing a crime punishable by life imprisonment, the possibility and procedure of consideration of criminal proceedings against him by a jury were studied. The grounds for returning the indictment by the court of first instance have been determined.

The procedure for selecting the composition of the jury and the grounds for rejecting a candidate, as well as the conditions for disqualification of jurors, were considered. Thus, the prosecutor is obliged to indicate the objective reasons why the juror, his family members or close relatives are interested in the results of the criminal proceedings.

The author of the study came to the conclusion that, based on the analysis of the current legislation, it is clear that the active participation of the prosecutor in the formation of a high-quality composition of the jury is a guarantee of an objective resolution of the criminal case and the imposition of a fair punishment.

Key words: jury trial, jury selection, prosecutor, life imprisonment, victim, accused, fair trial.

